

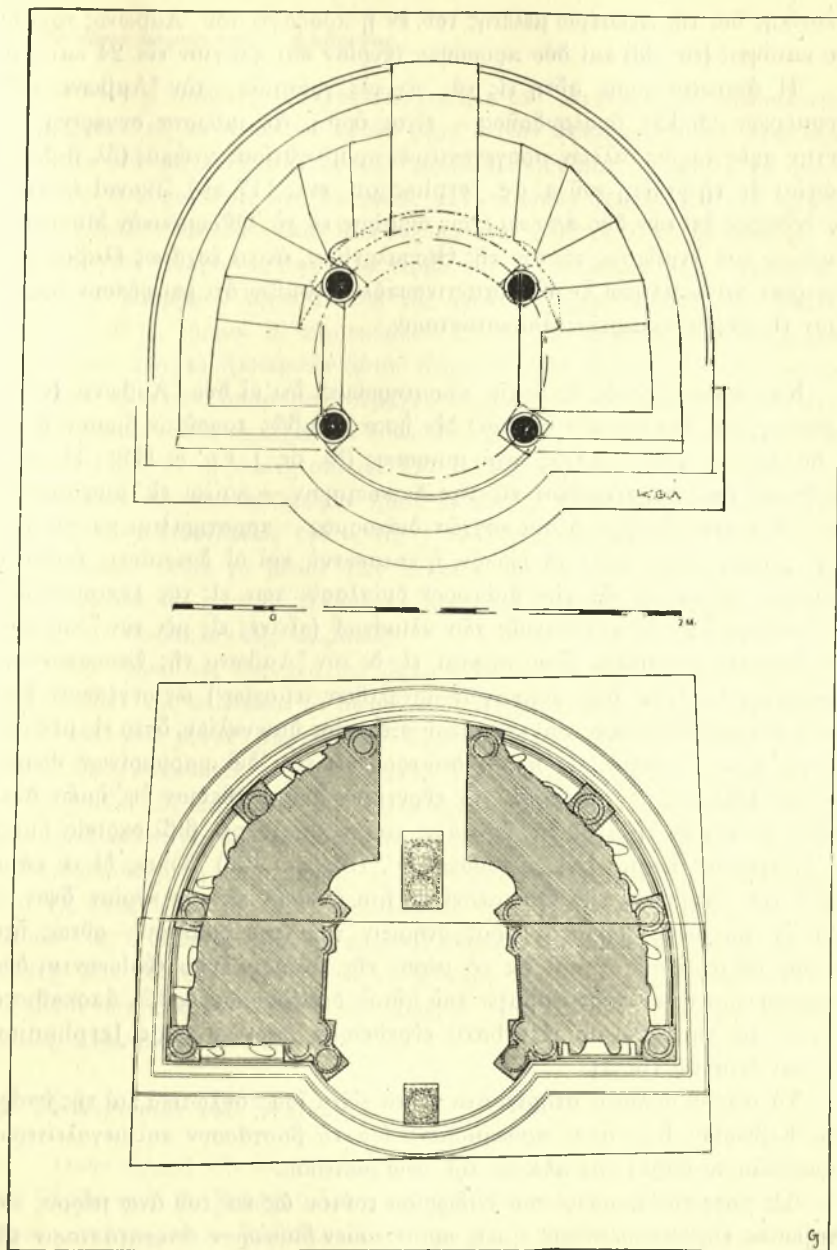
Ο ΑΜΒΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἐσχάτως ὁ σοφὸς μελετητὴς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας πατὴρ G. de Jerphanion ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Παπικῆς Ἀκαδημίας ἐκδιδόμενῳ *Memorie della Pontificia Academia Romana di Archeologia* (Serie III, Vol. III, 1932, σ. 107 - 132) ἀξιόλογον πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον: *L'ambon de Salonique, l'Arc de Galère et l'ambon de Thèbes*. Ἀνάλυσιν ταύτης ἐδημοσίευσα εἰς βιβλιοκρισίαν μου ἐν Ἑπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ ἔτους 1932 (τόμ. Θ' σ. 465 κέ.), ἐπεφυλάχθην δὲ εἰς ἰδίαν μελέτην νὰ πραγματευθῶ περὶ τῆς κατ' ἐμὲ ὀρθοτέρας ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν κυρίως ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ λαμπρᾷ ἐργασίᾳ του.

Ὡς γνωστόν, ἐκ τοῦ περιλήμμου Ἀμβωνος, τοῦ κοσμουμένου δι' ἀναγλύφων ἐντὸς κογχῶν παραστάσεων τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Μάγων ὡς καὶ ποικίλων καλῆς τέχνης διακοσμήσεων ἐπὶ συμπαγοῦς μαρμάρου, διεσώθησαν δύο τμήματα μεταφερθέντα ἐκ Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1900 εἰς Κων/πόλιν καὶ ἀποκείμενα σήμερον εἰς τὸ ἐκεῖ Ὀθωμανικὸν Μουσεῖον· ἡ βάσις δὲ τοῦ Ἀμβωνος τούτου ἀνευρέθη τῷ 1918 ὑπὸ Hébrard δι' ἀνασκαφῆς βορείως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου Θεσσ/νίκης (βλ. de Jerphanion, ἔ.ἀ. σ. 107 κέ., ἔνθα καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἀμβωνος τούτου σχετικὴ βιβλιογραφία).

Μέχρι τοῦδε ἔχουν ἐπαρκῶς ἐξετασθῇ τὰ διακοσμοῦντα τὰ τμήματα τοῦ Ἀμβωνος τούτου θέματα, δὲν εἶχεν ὅμως ἐπιχειρηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διασωθέντων τεμαχίων ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑφημερίδι τοῦ ἔτους 1929 δημοσιευθεῖσαν μελέτην μου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἀνευρεθέντος καὶ ἀποκατασταθέντος Ἀμβωνος τῆς Βασιλικῆς Α., ἐσημείωσα ὅτι «ὁ ἄμβων οὗτος εἶναι ἐν κατόψει ὅμοιος πρὸς τὸν Ἀμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἀπέχει μεγάλως καὶ ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν τῶν μερῶν αὐτοῦ· ἡ διὰ οὐρανοῦ δὲ ἐπιστέγασις εἶναι τὸ πρῶτον αὐθεντικὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν μνημείων δεῖγμα ἀρχαίου ἄμβωνος καὶ δύναται νὰ συμπληρώσῃ οὐ μόνον τὸν Ἀμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους παλαιοχριστιανικοὺς Ἀμβωνας, τῶν ὁποίων αἱ παραστάσεις περιορίζονται εἰς τὰ κάτω μόνον μέρος» (βλ. Ἀρχ. Ἑφημ. τοῦ ἔτους 1929, σ. 96).

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφῶν μου ὁ π. de Jerphanion ἔσχε τὴν εὐτυχῇ ἰδέαν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσ-

Εἰκ. 1-2. Κάτοψις βάσεως καὶ ἄνω δαπέδου τοῦ Ἄμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης.

σαλονίκης διὰ τῆς ἀνωτέρω μελέτης του, ἐν ἣ προσάγει τοῦ Ἀμβωνος τούτου δύο κατόψεις (εἰκ. 23) καὶ δύο προσόψεις (κυρίαν καὶ πλαγίαν εἰκ. 24 καὶ 25).

Ἡ ἀποκατάστασις αὕτη εἰς τὰς γενικάς γραμμὰς — τὸν Ἀμβωνα τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν ἀκολουθοῦσα — εἶναι ὀρθή, ἂν μάλιστα συγκρίνη τις ταύτην πρὸς τὰς ὑπ' ἄλλων προγενεστέρως προβληθείσας γνώμας (βλ. βιβλιογραφίαν ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ π. de Jerphanion. σελ. 117 κέ.). Ἰκαναὶ ἐν τούτοις ἐνδείξεις ἐπὶ τῶν δύο ἀποκειμένων σήμερον εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν Μουσεῖον τεμαχίων τοῦ Ἀμβωνος τούτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἅτινα ἐσχάτως ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω ἐν Κωνσταντινουπόλει, νομίζω ὅτι ἐπιτρέπουν ὀρθοτέραν εἰς τὰς λεπτομερείας ἀποκατάστασιν.

Καὶ πρῶτον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρατηροῦμεν ὅτι οἱ δύο Ἀμβωνες (Θεσσαλονίκης καὶ Θεσσαλικῶν Θηβῶν) δὲν ἦσαν ἀκριβῶς τοσοῦτον ὅμοιοι, ὥστε νὰ δύναται νὰ γίνεται λόγος περὶ μιμήσεως (βλ. de J. ἔ.ἀ. σ. 129). Ἡ αὕτη ἐλευθερία, ἥτις παρατηρεῖται εἰς τὴν διακόσμειν — καίτοι εἰς ἀμφοτέρους τοὺς Ἀμβωνας ὑπάρχει ὁ διὰ κογχῶν διάκοσμος — παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ὅλην μορφήν των, διότι τὸ ὕλικόν, ἡ κατασκευὴ καὶ αἱ διαστάσεις ἐκάστου Ἀμβωνος συντείνουν εἰς τὴν διάφορον διάπλασιν των εἰς τὰς λεπτομερείας. Ἡ διαφορὰ λ.χ. τῆς κατασκευῆς τῶν κλιμάκων (αἵτινες εἰς μὲν τὸν Ἀμβωνα τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν εἶναι κτισταί, εἰς δὲ τὸν Ἀμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης λαξεύονται ἐπὶ τῶν δύο συμπαγῶν μονολίθων τεμαχίων) ὥς συνέπειαν ἔχει τὴν διάφορον διάπλασιν τοῦ κεντρικοῦ ἐξέχοντος ἡμικυκλίου, ὅπερ εἰς μὲν τὸν πρῶτον εἶναι ἀνοικτόν, εἰς δὲ τὸν δεύτερον κλείεται διὰ μαρμαρίνων θωρακίων μὲ λαξευτὰς κόγχας (πρβλ. τὴν εὐρύτερον ἀναπτυχθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν διαφορὰν ταύτην ἐν τῇ περὶ τῆς ἐργασίας τοῦ π. de Jerph. βιβλιοκρισίᾳ ἡμῶν ἐν Ἑπετηρίδι Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Θ', 1932, σ. 466). Ὅπως δὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ἀνοικτὸν εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν — ἔχον ἐν τῷ μέσῳ κιονίσκον πρὸς στήριξιν τοῦ ἄνω δαπέδου — οὕτως ἦτο ὁμοίως τοῦτο ἀνοικτὸν καὶ εἰς τὸ μέρος τῆς ἀνόδου, ἐνθα εὐρίσκονται δύο ἠνωμένοι κιονίσκοι πρὸς στήριξιν τοῦ αὐτοῦ δαπέδου, ὡς ὀρθῶς ἀποκαθιστᾷ τούτους εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Hérbard εὐρεθεῖσαν βάσιν ὁ π. de Jerphanion (βλ. καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 1).

Τὰ ἰσχυρὰ μάλιστα στηρίγματα ταῦτα εἶναι ἴσως δηλωτικὰ καὶ τῆς ὑπάρξεως Κιβωρίου, ἥτοι ἦσαν προωρισμένα διὰ νὰ βαστάσουν καὶ μεγαλείτερον βάρος ἀπὸ τὸ βάρος τῆς πλακὸς τοῦ ἄνω δαπέδου.

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ Κιβωρίου τούτου ὡς καὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης ἡμεῖς προτείνομεν διάφορον ἀποκατάστασιν τῆς ἐπιχειρηθείσης ὑπὸ τοῦ π. de J., ὅστις, φαίνεται, δὲν ἐξήτασεν ὁ ἴδιος τὰ τεμάχια τοῦ Ἀμβωνος τούτου, ἀλλὰ γνωρίζει ταῦτα μόνον ἐκ τῶν πολλάκις δημοσιευθεισῶν εἰκόνων.

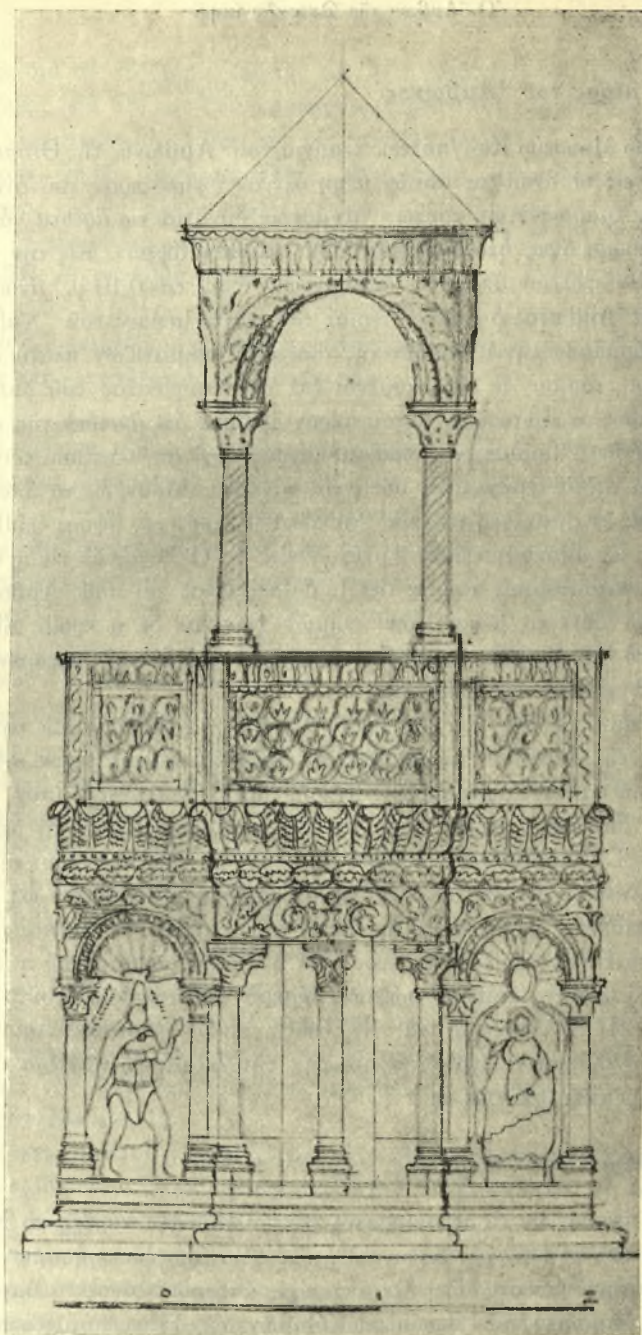
1. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ Ἀμβωνος.

Τὰ ἐν τῷ Μουσεῖῳ Κων/πόλεως τεμάχια τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης διασφύζονται εἰς τὰ ἀνώτατα αὐτῶν μέρη ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ ἄνω διαπέδου. Ἐκ τῶν διασωθέντων τούτων τμημάτων δύναται τις ἄριστα νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ κυρία ὄψις ἦτο διάφορος τῶν πλαγίων ὄψεων. Εἰς τὴν πρώτην, σειρὰ μεγάλων φύλλων ἀκάνθου ὑψουμένων περὶ τὰ 0,10 μ. ἄνωθεν τοῦ διαπέδου τοῦ Ἀμβωνος δηλοῖ τὸ τέρμα τοῦ κάτω μέρους τοῦ Ἀμβωνος· ὁ ὄγκος τοῦ μαρμάρου λήγει ἄνωθεν τῆς ἀκάνθου σχηματίζων πλατὺ διάζωμα πάχους 0,25 μ., τόρμοι δὲ εὗρισκόμενοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ διαζώματος τούτου καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἄκρον πείθουν ὅτι ἄνωθεν τῆς ἀκάνθου ὑπῆρχον πρόσθετα μαρμάρινα τεμάχια πάχους οὐχὶ μεγαλυτέρου τῶν 0,07 μ. Τὰ πρόσθετα ταῦτα τεμάχια δὲν δύναται νὰ εἶναι γείσον, ὥς τὰ ἀποκαθιστᾷ ὁ π. de J. (βλ. ἐν τῇ μελέτῃ του εἰκ. 25) ἀλλὰ θωράκια, ὕψους 0,50-0,60 μ. τοῦλάχιστον, ὥς ἀποκαθιστῶμεν ἡμεῖς ἐν εἰκ. 3. Ὁ λόγος δὲ εἶναι φανερός· διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ π. de J. ὁ ἱστάμενος ἐπὶ τοῦ Ἀμβωνος δὲν θ' ἀπέκρυπτεν οὔτε τὸ μέσον τῶν κνημῶν του· ὅτι δὲ ἡ κυρία αὕτη ὄψις συνεπληροῦτο διὰ λεπτῶν θωρακίων πιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ σφζομένου τμήματος τῶν θωρακίων τῆς κλίμακος.

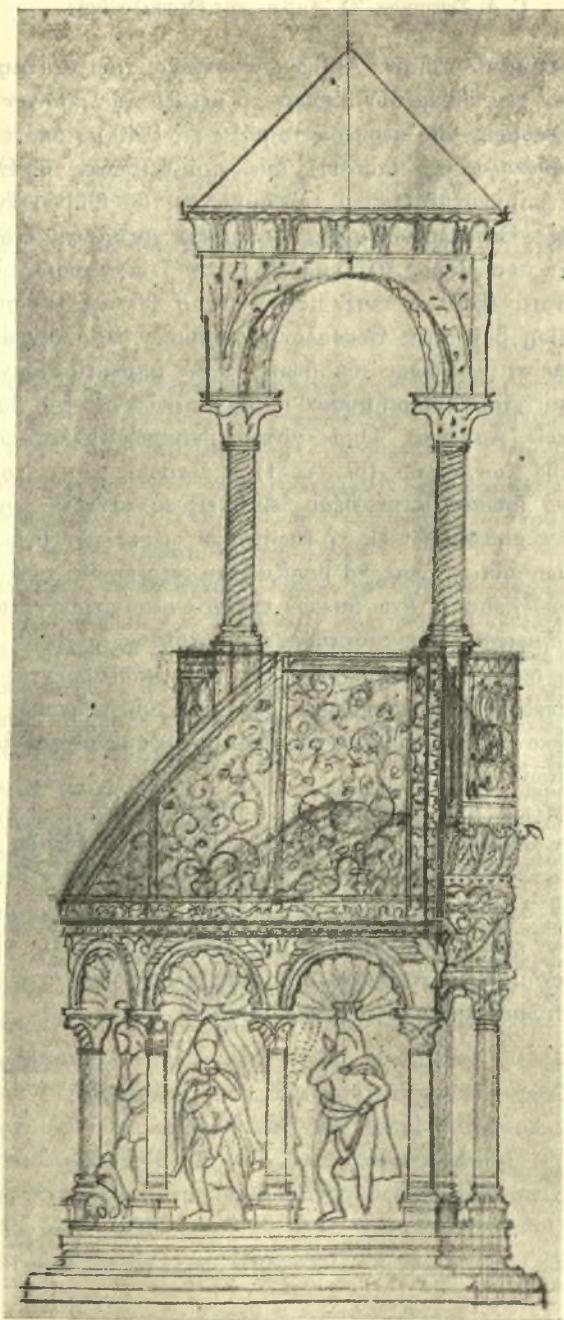
Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις ἐλλείπει τὸ διάζωμα μὲ τὴν σειρὰν τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου, τὰ θωράκια δὲ ἄρχονται χαμηλότερον σχηματιζόμενα διὰ τοῦ αὐτοῦ μαρμαρίνου ὄγκου, ὅστις λεπτύνεται (πάχ. 0,07 μ.). Τὸ εἰς ὕψος διασωθὲν τμήμα θωρακίου τῆς κλίμακος (βλ. ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ π. de J. εἰκ. 13) ὑπερβαίνει εἰς ὕψος τὴν σειρὰν τῆς ἀκάνθου τῆς κυρίας ὄψεως καὶ εἶναι εἰς ὅλα τὰ ἀνώτατα αὐτοῦ μέρη τεθραυσμένον· ὥς δηλοῖ δὲ καὶ ἡ διακοπτομένη κληματὶς, δι' ἧς τοῦτο διακοσμεῖται, συνεχίζετο τὸ θωράκιον εἰς ὕψος. Εἶναι ἐπομένως φανερόν ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ π. de J. διὰ γείσον—εἰς ὃ μάλιστα σημεῖον σφύζεται σήμερον τὸ θωράκιον τοῦτο—(βλ. ἐν μελέτῃ εἰκ. 24) δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ, εἶναι δὲ πιθανώτερον ὅτι τὰ θωράκια τῶν κλιμάκων εἶχον τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν ἡ ἡμετέρα ἀποκατάστασις παρουσιάζει (βλ. εἰκ. 4).

2. Τὸ Κιβώριον τοῦ Ἀμβωνος.

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὴν μορφήν, ἣν θὰ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ Κιβώριον τοῦ Ἀμβωνος—ἂν ὑπῆρχεν, ὅπως καὶ ἡμεῖς ἄνωτέρω ἐθεωρήσαμεν πιθανώτερον—παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη δὲν συντρέχει ἀποχρῶν λόγος νὰ ὁμοιάζῃ τὴν μορφήν τοῦ Ἀμβωνος τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ὥς ἀποκαθιστᾷ τὸ Κιβώριον ὁ π. de J. ἀκολουθῶν πιστῶς τὴν σπανίαν μορφήν τοῦ κυκλοτεροῦς ἐπὶ τριῶν μόνον κιόνων φερομένου Κιβωρίου τοῦ ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθέντος Ἀμβωνος.

Είκ. 3. 'Αποκατάστασις τοῦ Ἀμβωνοῦ τῆς Θεσσαλονίκης.
Κυρία ὄψις.

Εἰκ. 4. Ἀποκατάσταση τοῦ Ἀμβωνοῦ τῆς Θεο/nίχης.
Πλαγία ὄψις.

Εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον Ἄμβωνα ἀπαιτοῦσι τοῦτο αἱ μικραὶ διαστάσεις τοῦ δαπέδου του, ἔνεκα τῶν ὁποίων τὸ μεταξὺ τῶν κίωνων διάστημα— ἂν ἦσαν οὗτοι τέσσαρες— θὰ περιορίζετο μόλις εἰς 0,40 μ., ὁπότε ἡ δι' αὐτῶν δίοδος θὰ ἦτο δύσκολος. Αἱ διαστάσεις ὁμως τοῦ ἁμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης ἔχουν τοσοῦτον ἐπιμηκυνθῇ (1.86 μ. τοῦ ἁμβωνος τῶν Θηβῶν ἔναντι 2,33 μ. τοῦ ἁμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης), ὅσον ἀκριβῶς χρειάζεται ἵνα κατασταθῇ δυνατὴ ἡ μεταξὺ τῶν δίοδος (0,55 μ.). Ὁ π. de J. παρεσύρθη ἴσως ἐκ τῶν καὶ ὑπὸ Hébrard (Bull. d. corr. hell. 1920, σ. 30 εἰκ. 14) σημειουμένων ἐν τῇ ἀνευρεθείσῃ βάσει τῆς Θεσσαλονίκης τὸρμων καὶ λαξεύσεων, αἵτινες ὁμως δὲν ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Κιβωρίου, διότι αὗται ἐχρησιμοποιήθησαν ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ βασιάσουν τὸ ἄνω δάπεδον τοῦ Ἄμβωνος. Ὅπως γίνεται φανερόν εἰς τὰς κατόψεις τῶν δύο τεμαχίων τῆς Κων/πόλεως (βλ. εἰκ. 1) οἱ τέσσαρες κίονες τοῦ Κιβωρίου δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλην θέσιν εἰμὴ εἰς τὸ κέντρον τῶν ἠνωμένων κιονίσκων, τῶν εὗρισκομένων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τῶν δύο αὐτῶν μαρμαρίνων τεμαχίων οὕτως, ὥστε νὰ βασίζωνται στερεῶς ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ὀγκων, χωρὶς νὰ ἔχωσιν οἱ ἄνω ἄμεσον συνέχειαν πρὸς τοὺς κάτω ἠνωμένους κιονίσκους (βλ. ἡμετέραν ἀποκατάστασιν τῆς κατόψεως ἐν εἰκ. 2). Ἡ συνέχεια ἄλλως τε αὕτη διεκόπτετο ἂφ' ἐνὸς ἔνεκα τοῦ μεσολαβοῦντος πάχους τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου, ὅπου ἐβασίζοντο οἱ κίονες τοῦ Κιβωρίου, καὶ ἂφ' ἑτέρου, διότι εὗρίσκοντο ἀναμφιβόλως ἔσωθεν τῶν θωρακίων καὶ ἀπεκρύπτοντο ἐν μέρει ὑπ' αὐτῶν.

Παρέχοντες καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν εἰκ. 1 τὴν ὑπὸ τοῦ π. de Jerphanion δημοσιευομένην κάτοψιν τῆς ἀνευρεθείσης βάσεως μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς τοποθετημένων ἐν κατόψει τεμαχίων τῆς Κων/πόλεως, νομίζομεν ὅτι ἀσφαλέστερον δυνάμεθα ν' ἀποκαταστήσωμεν τὴν κάτοψιν τοῦ ἄνω δαπέδου μετὰ τῶν τεσσάρων κίωνων τοῦ Κιβωρίου αὐτοῦ, ὥς εἰκονίζεται εἰς τὴν εἰκ. 2.

Οὕτω τὸ σχῆμα τοῦ Ἄμβωνος ἀβιάστως πλέον δύνανται ν' ἀποδοθῇ, ὥς ἡμεῖς ἀποκαθιστῶμεν τοῦτο εἰς τὰς εἰκ. 3 καὶ 4.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ